

УДК 94(438)»1919-1939»+271.4"1919-1939"

DOI: 10.33402/ur.2024-17-132-144

Ігор ПИЛИПІВ

доктор історичних наук

професор кафедри історії України і методики викладання історії

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7569-069X>

e-mail: ipylypiv@gmail.com

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВА В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Проаналізовано правовий статус Греко-Католицької Церкви в період Другої Речі Посполитої в 20–30-х роках ХХ ст., політичні та соціальні фактори, які впливали на ставлення польської влади до ГКЦ. Зазначено, що Конституція Польщі 1921 р. надавала певні гарантії церквам та релігійним конфесіям, однак на практиці польська влада обмежувала права православним українцям Волині та греко-католикам Галичини. Зауважено, що становище ГКЦ поступово змінювалося унаслідок укладення Конкордату між Апостольським престолом та Польською державою у 1925 р., який було скасовано прокомуністичним урядом у 1945 р. Вказано, що він всебічно регулював (за винятком питань, що вирішувалися в окремих угодах, як-от питання шлюбів і актів цивільного стану) правове та конституційне становище Католицької церкви у Другій Речі Посполитій. Доведено, що це був перший офіційний міжнародний договір між Ватиканом та Польською Республікою, водночас Конкордат визначав привілейоване становище Римо-Католицької Церкви у Польщі.

Зроблено аналіз тексту Конкордату 1925 р., який містить преамбулу, загальні принципи, положення, що стосуються обох сторін, і остаточні домовленості, які містять 27 статей. Проаналізовано зміст основних статей та їх вплив на статус ГКЦ. Немає сумніву, що Конкордат 1925 р. із Польщею був однією з найвигідніших угод, укладених Святим Престолом у міжвоєнний період. Зазначено, що Конкордат став правовим інструментом, який давав змогу мирно та гармонійно регулювати взаємовідносини між державою і Католицькою Церквою, яка в Польщі об'єднувала римо-католиків, греко-католиків та католиків вірменського обряду у Львові.

Проаналізовано суспільно-політичні, церковні та юридичні наслідки Конкордату 1925 р. для ГКЦ у міжвоєнній Польщі. Розкрито переваги Конкордату 1925 р., яким було гарантовано право на певну свободу в організації церковного-релігійного життя, економічного становища, свободу її організації та кадрового забезпечення. Показано порушення умов Конкордату з боку польської влади.

Ключові слова: Апостольський престол, Друга Річ Посполита, Греко-Католицька Церква, єпископ, конкордат, Конституція Польщі, митрополит.

Греко-Католицька Церква (ГКЦ) відіграла важливу роль у збереженні української національної ідентичності, мови та духовної опіки українців Галичини. Після військової окупації Галичини Польщею наприкінці 1919 р. та рішень Ради послів у березні 1923 р. становище українського населення різко погіршилося. Придушення виступів українського населення, яке прагнуло національно-культурного та соціально-економічного розвитку, бумерангом вдарило по Українській Церкві. Питання юридичного статусу ГКЦ було визначено Конституцією Польщі 1921 р. та Конкордатом між Апостольським престолом та Польською державою у 1925 р.

Мета дослідження – показати вплив Конституції Республіки Польща 1921 р. та Конкордату 1925 р. Речі Посполитої з Апостольським Престолом на правовий статус ГКЦ в період Другої Речі Посполитої.

Питання юридичного статусу Греко-Католицької Церкви у міжвоєнний період не було достатньо висвітлено в історіографії. Певне відображення цих питань втілено у працях українських істориків: Олександра Білаша (Білаш, 2014), Ліліани Гентош (Гентош, 2016a; 2016b), Богдана Боцюрківа (Боцюрків, 2005), Ореста Красівського (Красівський, 2008), Миколи Литвина (Литвин, 1998), Ігоря Пилипів (Пилипів, 2010; 2013) та в археографічних публікаціях (Кравчук, 1995; 1998). Функціонування Римо-католицької церкви (РКЦ) та ГКЦ в Другій Речі Посполитій на основі Конституції Республіки Польща та Конкордату між Апостольським престолом та Польською державою у 1925 р. досліджували польські історики: Стефан Грелевський (Stefan Grelewski) (Grelewski, 1937), Тадеуш Влодарчук (Tadeusz Włodarczuk) (Włodarczuk, 1986), Анджей Земба (Andrzej Ziemia) (Земба, 1996), Віктор Височанський (Wiktor Wysoczański) (Wysoczański, 1997), Міхал Петшак (Michał Pietrzak) (Pietrzak, 1997), Войцех Горальський (Wojciech Góralski) (Góralski, 2008), Йосиф Дебінський (Józef Dębiński) (Dębiński, 2007), Криштоф Красовскі (Krzysztof Krasowski) (Krasowski, 1988, 2002), Анна Крохмаль (Anna Krochmal) (Krochmal, 2001), Марек Ткачук (Marek Tkaczuk) (Tkaczuk, 2020) та ін. Варто зазначити, що польські дослідники здебільшого акцентували увагу на діяльності Римо-католицької церкви у міжвоєнній Польщі. Важливі матеріали також подає офіційна статистика (Pierwszy Powszechny Spis..., 1927; Rocznik Statystyczny Kościoła..., 1938).

У добу Другої Речі Посполитої Греко-Католицька церква опинилася у новій системі політичних координат. У період Австро-Угорської монархії, яка толерантно ставилася до всіх релігійних конфесій, не надаючи пріоритету жодній, релігійне життя загалом не відчувало політичного тиску державних структур. Нова польська авторитарна влада упереджено ставилася до українського населення, розвитку його шкільництва та господарства, розбудови структур ГКЦ, враховуючи що греко-католицьке духовенство брало активну участь у діяльності та захисті Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Це не дивно: у період відродження Польської Республіки восени 1918 р. її ієрархи – митрополит Андрей Шептицький, єпископи й декілька священників – увійшли до Української Національної Ради – парламенту щойно проголошеної ЗУНР, а десятки священників стали капеланами Галицької армії на фронтах польсько-української війни 1918–1919 рр.

До прийняття Конституції Польщі у 1921 р. та після її прийняття до підписання конкордату польський уряд у регуляторній політиці до ГКЦ використовував

законодавчі акти Австро-Угорщини. Через довільне застосування урядом австрійських Конфесійних законів від 7 травня 1874 р. виникали непорозуміння та конфлікти між ГКЦ, митрополитом А. Шептицьким та урядом і місцевою адміністрацією. Особливо через різне трактування урядом і духовенством ГКЦ статей 2, 6 і 8 Конфесійних законів 1874 р. Ці статті стосувалися заміщення вакантних церковних посад і відкликання чи звільнення з посад. Польський уряд часто використовував їх як інструмент боротьби з підозрюваним у нелояльності греко-католицьким духовенством, насамперед у процесі призначення на парафії священників або усунення з них чи то переміщення з однієї на іншу (Гентош, 2016а).

Юридичний статус релігійних конфесій у першій половині 1920-х років визначала Конституція Другої Речі Посполитої. Польська влада змушена була зважати на існування різних національностей та їх конфесійну ознаку. Особливістю соціально-релігійної ситуації міжвоєнної Польщі було те, що тут історично співіснували поряд із польським населенням велика кількість автохтонного населення – українців, білорусів, литовців, чимало окремих релігійних конфесій. На сході переважало литовське, білоруське й українське населення, а на заході (частково у Східній Галичині) було чимало німців. Згідно з переписом 1921 р., у Польщі проживало понад 27 млн громадян, із яких третина (приблизно 9 млн осіб) – представники національних меншин. У відсотковому відношенні демографічна ситуація у країні виглядала так: поляки становили 69,2 % (приблизно 18,8 млн осіб) від усієї кількості, українці – 14,3 % (майже 3,9 млн осіб), білоруси – 3,9 % (трохи більше ніж 1 млн осіб). Українці та білоруси проживали переважно у східних областях, де становили більшість тамтешнього населення. Євреї (7,8 %, або 2,1 млн осіб) проживали у містах, здебільшого у центральних, південних і східних воєводствах. Німці (3,9 %, або трохи більше ніж 1 млн осіб) зосереджувалися у Помор'ї, у т. зв. Великій Польщі, у Силезії і деяких областях центральної частини країни. У західній частині Віленщини проживало близько 175 тис. литовців (приблизно 0,6 %). Інші національності становили 0,9 % (245 тис. осіб) (Pierwszy Powszechny Spis..., 1927).

Згідно з Конституцією 1921 р., громадянам гарантовано всі демократичні права й свободи, а національні меншини (українці, євреї, білоруси, німці, литовці) мали отримати національно-культурні права. Щоправда, для Римо-Католицької Церкви було визначено «провідне місце» серед інших віросповідань.

Водночас англійський історик Норман Дейвіс (Norman Davies) вважав, що керівні верстви держави до й після 1926 р. дотримувалися антиклерикального тону. Конкордат, підписаний урядом 10 лютого 1925 р. із Ватиканом, надав католицьким церквам у Польщі широку автономію. Офіційно були визнані Римо-Католицька, Греко-Католицька та Вірмено-Католицька церкви. Духівництво звільнялося від військової служби, переслідувань у судах і навіть особистого прибуткового податку. Йому фактично надано контроль над вивченням релігії у державних школах, де введено посади катехитів. Церковна власність, що колись була конфіскована старою владою, а тепер належала Польській державі, мала забезпечувати виплату зарплатні церковникам. Однак конфлікт держави й Церкви з приводу шлюбного права так і не був вирішений, зберегли чинність регуляторні принципи, які існували до 1918 р. Розлучення було законним тільки на території колишньої пруської частини Польщі (Девіс, 2008).

У Конституції простежувалися подібності й відмінності у підходах до визнання державою внутрішніх правил кожної конфесії. Окрім того, визначалося домінуюче становище Римо-Католицької Церкви. Внутрішнє право цієї Церкви визнавалося у Конституції безапеляційно і без змін. Що ж до прав релігійних меншин, то вони визнавалися з різними дискримінаційними застереженнями. Для кожної такої меншини існували окремі правила, до того ж за умови, що «вони не містять у собі постанов, що перебувають у суперечності із законами» (*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 46). Правове становище католицьких церков регулювалося ст. 110–116 і 120 Конституції. Так, ст. 114 була присвячена саме Римо-Католицькій Церкві у Польщі. Теоретично Конституція гарантувала Церквам і всім громадянам свободу совісті та право вільно публічно і приватно сповідувати свою віру та виконувати розпорядження своєї релігії, якщо це не суперечить громадському порядку (ст. 111). На практиці, однак, релігійні меншини зазнали певної дискримінації. Польська влада поділяла релігійні деномінації на визнані та невизнані.

До визнаних у Другій Речі Посполитій конфесій, чії відносини з державою були врегульовані окремими законами, належали Католицька Церква, громади іудейського віросповідання, Східна Церква старообрядців. Водночас 12 інших таких самих визнаних релігійних об'єднань, врегульованих законодавчим шляхом, відносин із державою не мали. До них належали, зокрема, Польська Автокефальна Православна Церква, а серед протестантських – Євангелістсько-Аугсбурзька. До окремої групи належали інші протестантські й непротестантські конфесії, які діяли у Другій Речі Посполитій на підставі законодавств держав-попередниць (Пилипів, 2013). Різниця між визнаними та невизнаними церквами чітко виявлялася на практиці. Невизнані зазнавали усіляких утисків, їхнім членам було проблематично одержати посвідчення особи. Держава застосовувала репресії щодо тих віруючих, які, з огляду на свої релігійні переконання, ухилялися від обов'язкової військової служби. Водночас польські уряди, що змінювали один одного, не поспішали врегулювати правовий статус невизнаних державно-релігійних об'єднань. А тому це дисонувало з декларативними «гарантіями» ст. 126 Конституції, у якій наголошувалося, що «існуючі ... приписи ..., які не узгоджені з постановами конституції, будуть найпізніше протягом року після її затвердження подані до законодавчих установ для погодження з нею у законодавчому порядку» (*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 48).

Зрозуміло, що у відновленій Польщі РКЦ займала домінуюче становище. Її клір був не лише вільним від державно-політичного контролю, а й користувався стабільною підтримкою влади. Саме тому католицькі громади швидко росли кількісно і структурно у територіальному аспекті. Зокрема, якщо в 1925 р. Львівська римо-католицька дієцезія мала 373 парафії, то вже у 1937 р. – 408. Водночас збільшилася Перемишльська дієцезія – із 343 парафій у 1934 р. до 394 у 1937 р., а також Луцька дієцезія – зі 120 до 133 парафій (*Rocznik Statystyczny*, 1937, s. 5). Згідно з офіційними даними переписів, РКЦ у 1921 р. налічувала на українських землях 16 млн вірних (63,9 % від всього населення), а у 1931 р. – 20,7 млн осіб (64,8 %) (*Adamczuk, Zdaniewicz*, 1991, s. 40–43).

Важливим осередком римо-католицизму залишився Львів (1939 р. – 318 тис. населення), що був центром митрополії (вона охоплювала Львівську архієпархію, Перемишльську й Луцьку дієцезії). Архієпархією керував Юзеф Більчевський

(Józef Bilczewski), а з 1923 р. – Болеслав Твардовський (Bolesław Twardowski). У 1930-ті роки в місті, де кожен другий був римо-католиком, діяло 32 костели, у яких, окрім релігійних свят, відбувалися урочистості з нагоди свят Незалежності (11 листопада 1918 р.), річниць оборони Львова (22 листопада 1918 р.), Січневого повстання 1863 р. Влада виділила чимало ділянок для будівництва нових мурованих і дерев'яних костелів та каплиць (Матері Божої Остробрамської, Кармелітів Босих на Персенківці, Ісуса Христа в Козельниках, св. Вінцентія на Сигнівці на Знесенню). Більше костельне будівництво велося лише в столичній Варшаві (Kościoły i klasztory Lwowa z wieków XIX–XX, 2004, s. 15–16).

Покращення ставлення польської влади до ГКЦ настало після підписання Конкордату між Апостольським престолом та Польською державою у 1925 р. Сама ідея його підписання належить папі Пію XI (Pío XI), який добре розумів зміни у тогочасній політичній ситуації у Східній та Центральній Європі, які відбулися після Першої світової війни.

Конкордатна доба міжнародних відносин Апостольського престолу розпочалася підписанням низки дипломатичних угод із Латвією (1922), Баварією (1924), Польщею (1925), Прусією, Румунією, Литвою, Чехословаччиною, Францією, Португалією та Італією (1929). Ці акти мали ознаки міждержавних угод Апостольського престолу і окремих держав, які оголошували їх у межах своїх офіційних публікацій із відповідними ратифікаційними процедурами (Великий, 1977, с. 169–170). У квітні 1998 р. вдруге після 1925 р. у посткомуністичній Республіці Польща було підписано Конкордат між Ватиканом та Польщею з метою збереження привілейованого становища Римо-католицької церкви. Сама ідея конкордату була закладена ще після прийняття Конституції 1921 р. Так, у ст. 114 зазначено: «Римо-католицька конфесія, яка є релігією переважної більшості нації, займає провідне становище в державі серед рівноправних конфесій. Римо-католицька церква керується своїми законами. Відносини держави до Церкви буде визначено на основі угоди зі Святим Престолом, яка підлягає ратифікації Сеймом» (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, 1927, st. 114).

Польський уряд уже у квітні 1921 р. у дипломатичній ноті, надісланій папському нунцію, висловив бажання розпочати переговори з Ватиканом, а тодішній міністр релігійних конфесій Мацей Ратай (Maciej Rataj) доручив Владиславу Абрахаму (Władysław Abraham), історику права, підготувати проект майбутнього договору між Польською Республікою та Святим Престолом. Проект був готовий у середині серпня 1921 р. і став предметом роботи в Міністерстві релігійних віросповідань і народної освіти, що завершилося його прийняттям у квітні 1922 р. Потім проект було направлено до Президії Ради міністрів, звідки його повернули лише через рік із запропонованими змінами. Після внесення поправок, узгоджених у грудні 1923 р. із Міністерством закордонних справ, був створений інший варіант проекту, який обговорювався у березні 1924 р. у Політичному комітеті Ради міністрів. На останній фазі підготовки та обговорень на засіданнях уряду на основі шести наступних варіантів проекту Авраама було підготовлено новий проект конкордату у формі тез, прийнятий Радою міністрів 16 червня 1924 р. Цей текст став основою для прямих переговорів зі Святим Престолом (Красовські, 1988, s. 111).

Укладаючи конкордат, Ватикан прагнув, щоб польська влада врахувала позиції ГКЦ. За наполяганням папського нунція до обговорення окремих положень цього

договору були залучені митрополит Андрей Шептицький, станіславівський єпископ Григорій Хомишин та перемиський єпископ Йосафат Коциловський. Важливим для ГКЦ було збереження земельних наділів, якими церква користувалася ще при австро-угорській владі. Це давало можливість матеріальної незалежності духовенства. Польський уряд хотів націоналізувати церковні земельні наділи. На початку 1923 р. митрополит А. Шептицький написав папському нунцієві до Варшави листа, у якому висловив занепокоєння планами аграрної реформи уряду та наслідками для Церкви. Митрополит висловив занепокоєння, що аграрна реформа буде використовуватися як реформа внутрішньої національної політики (Гентош, 2016b, с. 118).

У березні 1924 р. у Митрополичих палатах відбувалося обговорення з духовенством основних положень майбутнього договору. Доцільно зазначити, що завдяки авторитету митрополита А. Шептицького у процесі підготовки до тексту внесено пункти, які повинні були стати на захист ГКЦ та українців перед польською владою. У червні 1924 р. Рада міністрів прийняла проєкт угоди, яка мала стати основою для переговорів зі Святим Престолом. Урядовим переговорником у цій справі був проф. Станіслав Грабський (Stanisław Grabski), який був братом тодішнього прем'єр-міністра та мав підтримку з боку католицького єпископату (Гентош, 2016).

У конкордаті між Апостольською Столицею й урядом у Варшаві, серед іншого, мало бути зафіксоване юридичне оформлення відносин між ГКЦ як складовою частиною Католицької Церкви і Польською державою. Як відомо, С. Грабський доповідав на засіданні Сейму, що Пій XI домагався від польських посланців рішення про відновлення колишніх греко-католицьких єпархій у Луцьку та Холмі та Полоцьку. Натомість польський уряд заборонив єпископові Йосифу Боцяну виконувати свої пастирські обов'язки в Луцьку, й поліція навіть отримала наказ застосувати щодо українського владики силу (Пилипів, 2010, с. 166). Ізидор Нагаєвський з цього приводу зауважив, що спротив польської влади був пов'язаний не з сумнівним питанням безпеки, а з намаганням втручатися у церковно релігійне життя православних українців та білорусів, з метою їх колонізації та латинізації (Нагаєвський, 1979, с. 333). Для польського уряду формальним поштовхом для підготовки цього документа став той факт, що восени 1924 р. він спробував продати церковні землі населенню, але вже весною наступного року католицькі ієрархи запротестували. Ця подія, разом із низкою інших локальних конфліктів поміж Церквою та державою переконала уряд в актуальності підписання конкордату. На переговори до Ватикану було вислано міністра віровизнань і освіти доктора С. Грабського (Нагаєвський, 1979, с. 334).

Після укладення Республікою Польща 10 лютого 1925 р. Конкордату зі Святим Престолом у Римі та ратифікацією польським сеймом 2 серпня 1925 р. було скасовано державну опіку над Католицькою Церквою. Рада міністрів Польщі Постановою від 16 грудня 1925 р. скасувала від 1 січня 1926 р. обов'язок Генеральної прокуратури замінювати Церкву у сфері майнових відносин. Цим самим було скасовано державну опіку над Католицькою Церквою, іншими церквами і релігійними конфесіями та церковними установами (Krasowski, 1988, s. 62–63, 69, 133). Щоправда, варшавський уряд змушений був рахуватися не тільки з українцями Галичини, які була переважно греко-католиками, а і з українським православним населенням

Волині, яке відійшло до Польщі внаслідок радянсько-польсько-української війни 1920 р. Тут залишилося майже 4 млн православних, серед них 70 % – українці. Оскільки Московський патріарх відмовився надати православним Польщі автокефалію, а самі зв'язки з ним були ускладнені за підтримки польської влади 1925 р., була утворена Православна Церква у Польщі, якій Константинопольський патріарх Григорій VII (Γρηγόριος Ε) надав автокефалію. Водночас польська влада зберегла за собою контроль над Польською Православною Церквою та українським населенням. Усі римо-католицькі, греко-католицькі та католицькі конфесії вірменського обряду у кафедральному костелі у Варшаві 8 вересня 1925 р. склали присягу на вірність Польській державі. Конкордат мав позитивне значення для діяльності ГКЦ. Так, в Артикулі 1 проголошувалася свобода діяльності Католицької Церкви без різниці обрядів, а держава повинна була забезпечити Церквам юридичну незалежність. В Артикулі 2 зазначалося, що єпископи мають право вільного спілкування з святою Столицею та своїм духовенством і вірними. В Артикулах 5–7 дозволялося духовенству бути військовими капеланами при польському війську, гарантувалося вільне здійснення релігійних обрядів. Конкордат надавав право греко-католицькому духовенству у публічних школах, де навчалися українські діти, здійснювати навчання релігії. Окрім того, у кожній єпархії дозволялася діяльність духовних семінарій. Таке рішення було актуальне для підготовки майбутньої української інтелігенції, адже через бідність і упереджене ставлення польської влади та полонізацію навчального процесу у вищій школі здібні діти з бідних українських сімей не мали можливості здобути вищої освіти. Згідно з Артикулом 13, держава гарантувала недоторканість церковних земель, які через незначну державну дотацію були важливою матеріальною підтримкою для духовенства (Konkordat..., 1925).

У додатку до Конкордату держава гарантувала грошові дотації для духовенства, викладачів семінарій, семінаристів. Було визначено річні дотації пенсії для духовенства в сумі 1 254 117 зол., для вдів і сиріт греко-католицького духовенства – 129 296 зол., на пастирські візитації єпископів, єпископські консисторії та ведення парохіяльних книг – 755 940 зол. Цікаво, що на поштові витрати виділялося 147 тис зол., що було більше, ніж на допомогу дітям-сиротам та удовам греко-католицького духовенства (Konkordat..., 1925, с. 13). Таке фінансування гарантувало певний мінімум матеріального забезпечення. Греко-Католицька Церква отримала можливість підтримувати українську культуру, освіту та проводити виховний вплив серед української молоді.

У 1929 р. із ініціативи владик Андрея Шептицького та Григорія Хомишина Апостольський Престол призначив аж трьох єпископів-помічників: для Львівської архієпархії – о. д-ра Івана Бучка та о. д-ра Микиту Будку (останній повернувся з Канади), для Станиславівської єпархії – о. д-ра Івана Лятишевського (підраховано автором: Блажейовський, 2002; 2004).

Водночас у Конкордаті 1925 р. були і негативні аспекти для ГКЦ. Польська влада зберегла за собою право світського патронату над Греко-Католицькою Церквою. Польський уряд впливав на призначення духовенства у парафіях. Через т. зв. нелояльність до польської влади уряд не дозволяв назначати греко-католицьких парохів на парафії, тому в окремих селах вони були не заповнені. Ця тенденція збереглася і після підписання зазначеного вище конкордату.

Як видно з офіційного звернення Станиславівського єпископа Г. Хомишина та Перемиського єпископа Й. Коциловського, у 1922 р. до Міністерства релігії та освіти з проханням дозволити призначати парохів в опустілі парафії, які не мають священників понад рік через спротив польської влади. Після підписання конкордату ця тенденція збереглася. Протягом 1920–1930-х років урядові чинники свідомо блокували призначення єпископами священнослужителів на вільні парафії. Це призвело до дефіциту кадрів та переобтяження парохів, які змушені були обслуговувати по кілька парафій, часто віддалених одна від одної.

Таємна поліція постійно слідкувала за діяльністю священників, навіть записувала їхні вислови. Львівський, Станиславівський і Тернопільський воєводи систематично доносили до Варшави про участь духовенства в діяльності українських політичних партій та організацій, про їхню політичну орієнтацію. Так, у донесенні Станиславівського воєводи у 1930 р. наводився перелік кількох десятків священників, які були членами Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) (AAN, z. MWROP-2, sygn. 14, 929, k. 304). Зокрема, у повідомленні Львівського воєводи до Міністерства справ релігійних та освіти польської зазначалося, що митрополит А. Шептицький хоче перевести греко-католицького єпископа з Канади І. Бучка до Львова на посаду єпископа-супрогата. Польська влада проти, адже йому приписують націоналістичні погляди (AAN, z. MWROP-1, sygn. 14, 449, k. 120). Польська влада виступила категорично проти спроб митрополита добитися дозволу у Ватикані на висвячення брата Андрея Шептицького, настоятеля Унівського монастиря Григорія Шептицького. Польське представництво у Ватикані за підтримки Міністерства закордонних справ чинили серйозний тиск на папський уряд, щоб не допустити цього призначення (AAN, z. MWROP-1, sygn. 14, 449, k. 38). Незважаючи на масовий збір підписів серед духовенства Львівської архієпархії на його підтримку, польський уряд заблокував питання висвячення Казимира Шептицького.

Згідно з Конкордатом, в Артикулі 8 зазначалося, що «у неділю та день державні свята 3 травня, священники які правлять, відчитуватимуть літургічну молитву за добро Речі Посполитої Польської та її Президента». Однак часто греко-католицьке духовенство не виконувало цієї вказівки, натомість молилися за Українську державу, її народ та загиблих захисників ЗУНР. У донесенні Львівського воєводи за 1930 р. до уряду у Варшаві був перелік 37 священників, які порушували Артикулі 8 Конкордату і не служили літургію за Польську державу та її уряд, а закликали молитися за єдність українського народу та відновлення Української держави (AAN, z. MWROP-3, sygn. 14, 929, k. 64). Подібні донесення були і від Станиславівського воєводи про священників із сіл Креховичі, Верхній Струтин та Сваричів (AAN, z. MWROP-3, sygn. 14, 929, k. 191–192).

Конкордат зробив незалежними від митрополита А. Шептицького Станиславівського та Перемиського єпископів, що призводило до ослаблення українського національного розвитку. Критично оцінював зміст документу Іван Кедрин-Рудницький: «Але сам конкордат був для нашої Церкви препоганий: кожний єпархіальний єпископ ставав насправді незалежним від львівського митрополита, за яким залишався моральний авторитет і титул: призначення кожного нового владики залежало від згоди варшавського уряду; призначення кожного сільського духовника залежало

від згоди місцевого дідича-поміщика, якому треба було предклати “терно”, трьох кандидатів, з яких він вибирав собі наймилішого».

Отже, Конституція 1921 р. та Конкордат 1925 р. мали позитивний вплив на Греко-Католицьку Церкву: давали можливість забезпечувати українське населення душпастирською опікою, займатися благодійницькою та меценатською діяльністю, сприяти розвитку освіти української молоді, підтримувати культуру та мистецтво.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Білаш, О. (2014). Конкордат як різновид міжнародної угоди та регулятор державно-конфесійних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*, 2/29, 236–240.

Блажейовський, Д. (2002). *Історичний шематизм Станиславівської (Івано-Франківської) єпархії від її заснування до початку Другої світової війни (1885–1938)*. Львів: Місіонер.

Блажейовський, Д. (2004). *Історичний шематизм Львівської архієпархії (1832–1944)* (Т. 1: Адміністрація і парохії). Львів; Київ: КМ Академія.

Боцюрків, Б. (2005). *Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1950)*. Львів: Видавництво Українського католицького університету.

Великий, А. ЧСВВ. (1977). *З літопису Християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану* (Т. 9: XX ст.). Рим: Видавництво оо. Василіан.

Гентош, Л. (2016а). Становище Греко-католицької церкви у Польщі до підписання Конкордату 1925 р. *Емінак*, 1(3), 21–25.

Гентош, Л. (2016б). Роль митрополита Андрея Шептицького в укладенні конкордату між Апостольським престолом і Польщею (1925). *Poznańskie studia slawistyczne*, 10, 115–128.

Девіс, Н. (2008). Боже ігрище. *Історія Польщі*. Київ.

Земба, А. (1996). Митрополит Андрей Шептицький і уряд II Речі Посполитої Польщі у 1923–1939 рр. *Метрополія Нью-Йорку Служі Божому Андреєві у п'ятидесятиріччя його смерті*. Нью-Йорк, 36–51.

Конкордат заключений між Апостольською столицею та президентом Річи Посполитої Польської з дня 10 лютого 1925 року. Ратифікований польським союмом і обов'язуючий з днем 2 серпня 1925. Переклад українською. (1925). Львів.

Кравчук, А. (гол. ред). (1995). *Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944* (Т. 1: Церква і церковна єдність). Львів: Свічадо.

Кравчук, А. (гол. ред). (1998). *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899–1944* (Т. 2: Церква і суспільне питання. Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність). Львів: Місіонер.

Красівський, О. (2008). *Українсько-польські взаємини. 1917–1923*. Київ.

Литвин, М. (1998). *Українсько-польська війна 1918–1919 рр.* Львів.

Нагаєвський, І. (1979). *Історія Римських Вселенських Архиєреїв*, 3. Рим.

Пилипів, І. (2010). Конкордат Речі Посполитої з Апостольським Престолом та його наслідки для ГКЦ. *Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*, 514–515, 166–171.

Пилипів, І. (2013). Конституція Другої Речі Посполитої та національно-релігійна політика польської влади в Галичині (1921–1925 рр.). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Історія та географія»*, 47, 83–89.

AAN, z. MWROP-1: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, z. Ministerstwo wyznań religijnych i oświecenia publicznego w Warszawie (AAN, z. MWROP), sygn. 14, 449. Biskupstwa, konsystorze, kapituły. Archibiskupstwo wo Lwowe.

AAN, z. MWROP-2: AAN, z. MWROP, sygn. 14, 929, к. 304. Biskupstwo w Stanisławowie. Parafie grekokatolickie.

AAN, z. MWROP-3: AAN, z. MWROP, sygn. 14, 929, k. 64, 191–192. Biskupstwo w Stanisławowie. Parafie grekokatolickie.

Adamczuk, L., Zdaniewicz, W. (red. nauk.). (1991). *Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*. Warszawa, 40–43.

Dębiński, J. (2007). O konkordacie polskim z 1925 roku. *Saeculum Christianum*, 14/1, 177–179.

Grelewski, S. (1937). *Wyznania protestanckie i sekty religijne w Polsce współczesnej*. Lublin.

Góralski, W. (2008). Postanowienia Konkordatu polskiego z 1925 roku i problem ich recepcji i realizacji. *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich*, 28/31. <https://ojs.academicon.pl/bskp/article/view/5241>

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921. (1927). Lwów; Warszawa, 46, 48.

Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r.). *Dziennik Ustaw*. 1925. Nr 72. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19250720501>

Krasowski, K. (1988). *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historyczno-prawne*. Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Krasowski, K. (2002). Jak Stanisław Grabski zawierał konkordat ze Stolicą Apostolską. W Olszewski, H. (red.), *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*. Poznań: Printer, 117–140.

Krochmal, A. (2001). *Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i grekokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939*.

Łukomski, S. (1934). *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*. Łomża.

Ostrowski, Jan K. (red. nauk.). (2004). *Kościół i klasztory Lwowa z wieków XIX–XX*, 12. Kraków.

Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo lwowskie, 27. (1927). Warszawa.

Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce. 1937. (1938). Lublin.

Wysoczański, W., Pietrzak, M. (1997). *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.

Włodarczuk, T. (1986). *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Tkaczuk, M. (2020). Sprawy Kościoła Katolickiego w praktyce prawnej Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w dwudziestolecu międzywojennym. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, 13/2, 515–531.

REFERENCES

Bilash, O. (2014). Konkordat yak riznovyd mizhnarodnoi uhody ta rehulator derzhavno-konfesiinykh vidnosyn. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya pravo*, 2/29, 236–240 (in Ukrainian).

Blazheiovskiy, D. (2002). *Istorychnyi shematyzm Stanyslavivskoi (Ivano-Frankivskoi) yeparkhii vid yii zasnuvannia do pochatku Druhoi svitovoi viiny (1885–1938)*. Lviv: Misioner (in Ukrainian).

Blazheiovskiy, D. (2004). *Istorychnyi shematyzm Lvivskoi arkhieparkhii (1832–1944)* (T. 1: Administratsiia i parokhii). Lviv; Kyiv: KM Akademiia (in Ukrainian).

Botsiurkiv, B. (2005). *Ukrainska Hreko-Katolytska Tserkva i Radianska derzhava (1939–1950)*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu (in Ukrainian).

Velykyi, A. ChSVV. (1977). *Z litopysu Khrystyianskoi Ukrainy. Tserkovno-istorychni radioleksi z Vatykanu* (T. 9: XX st.). Roma: Vydavnytstvo oo. Vasylian (in Ukrainian).

Hentosh, L. (2016a). Stanovyshe Hreko-katolytskoi tserkvy u Polshchi do pidpysannia Konkordatu 1925 r. *Eminak*, 1(3), 21–25 (in Ukrainian).

Hentosh, L. (2016b). Rol mytropolyta Andreia Sheptytskoho v ukladenni konkordatu mizh Apostolskym prestolom i Polshcheiu (1925). *Poznańskie studia slawistyczne*, 10, 115–128 (in Ukrainian).

Devis, N. (2008). Bozhe ihryshche. *Istoriia Polshchi*. Kyiv (in Ukrainian).

Ziamba, A. (1996). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i uriad II Rechi Pospolytoi Polshchi u 1923–1939 rr. *Metropoliia Niu-Iorku Sluzi Bozhomu Andreievi u piatydesiatyrichchia yoho smerty*. New-York, 36–51 (in Ukrainian).

Konkordat zakliuchenyi mizh Apostolskoiu stolytseiu a prezidentom Richy Pospolytoi Polskoi z dnia 10 liutoho 1925 roku. Ratyfikovanyi polskym soimom i oboviazuiuchy z dnem 2 serpnia 1925. Pereklad ukrainskoiu. (1925). Lviv (in Ukrainian).

Kravchuk, A. (Ed.). (1995). *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi. Zhyttia i diialnist. Dokumenty i materialy 1899–1944* (T. 1: Tserkva i tserkovna yednist). Lviv: Svichado (in Ukrainian).

Kravchuk, A. (Ed.). (1998). *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi: Zhyttia i diialnist. Dokumenty i materialy 1899–1944* (T. 2: Tserkva i suspilne pytannia. Kn. 1: Pastyrske vchennia ta diialnist). Lviv: Misioner (in Ukrainian).

Krasivskiy, O. (2008). *Ukrainsko-polski vzaiemyny. 1917–1923*. Kyiv (in Ukrainian).

Lytvyn, M. (1998). *Ukrainsko-polska viina 1918–1919 rr*. Lviv (in Ukrainian).

Nahaievskiy, I. (1979). *Istoriia Rymskyykh Vselenskykh Arkhyiereiv*, 3. Rome (in Ukrainian).

Pylypiv, I. (2010). Konkordat Rechi Pospolytoi z Apostolskym Prestolom ta yoho naslidky dlia HKTs. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Istoriia. Politychni nauky. Mizhnarodni vidnosyny*, 514–515, 166–171 (in Ukrainian).

Pylypiv, I. (2013). Konstytutsiia Druhoi Rechi Pospolytoi ta natsionalno-relihiina polityka polskoi vlady v Halychyni (1921–1925 rr.). *Zbirnyk naukovykh prats Khar'kivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriiia «Istoriia ta heohrafiia»*, 47, 83–89 (in Ukrainian).

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, z. Ministerstwo wyznań religijnych i oświecenia pulicznego w Warszawie (AAN, z. MWROP), sygn. 14, 449. Biskupstwa, konsystorze, kapituły. Archibiskupstwo wo Lwowe (in Polish).

AAN, z. MWROP, sygn. 14, 929, k. 304. Biskupstwo w Stanisławowie. Parafie grekokatolickie (in Polish).

AAN, z. MWROP, sygn. 14, 929, k. 64, 191–192. Biskupstwo w Stanisławowie. Parafie grekokatolickie (in Polish).

Adamczuk, L., Zdaniewicz, W. (red. nauk.). (1991). *Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik statystyczny*. Warszawa, 40–43 (in Polish).

Dębiński, J. (2007). O konkordacie polskim z 1925 roku. *Saeculum Christianum*, 14/1, 177–179 (in Polish).

Grelewski, S. (1937). *Wyznania protestanckie i sekty religijne w Polsce współczesnej*. Lublin (in Polish).

Góralski, W. (2008). Postanowienia Konkordatu polskiego z 1925 roku i problem ich recepcji i realizacji. *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich*, 28/31. <https://ojs.academicon.pl/bskp/article/view/5241> (in Polish).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921. (1927). Lwów; Warszawa, 46, 48 (in Polish).

Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r. (ratyfikowany zgodnie z ustawą z dnia 23 kwietnia 1925 r.). *Dziennik Ustaw*. 1925. Nr 72. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19250720501> (in Polish).

Krasowski, K. (1988). *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historyczno-prawne*. Warszawa; Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).

Krasowski, K. (2002). Jak Stanisław Grabski zawierał konkordat ze Stolicą Apostolską. W Olszewski, H. (red.), *Studia z historii ustroju i prawa. Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Walachowiczowi*. Poznań: Printer, 117–140 (in Polish).

Krochmal, A. (2001). *Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i grekokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939* (in Polish).

Łukomski, S. (1934). *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*. Łomża (in Polish).

Ostrowski, Jan K. (red. nauk.). (2004). *Kościół i klasztory Lwowa z wieków XIX–XX*, 12. Kraków (in Polish).

Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo lwowskie, 27. (1927). Warszawa (in Polish).

Rocznik Statystyczny Kościoła Katolickiego w Polsce. 1937. (1938). Lublin (in Polish).

Wysoczański, W., Pietrzak, M. (1997). *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna (in Polish).

Włodarczuk, T. (1986). *Konkordaty. Zarys historii ze szczególnym uwzględnieniem XX wieku*, 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe (in Polish).

Tkaczuk, M. (2020). Sprawy Kościoła Katolickiego w praktyce prawnej Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w dwudziestolecu międzywojennym. *Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie*, 13/2, 515–531. <https://doi.org/10.32084/tekapr.2020.13.2-40> (in Polish).

Ihor PYLYPIV

Doctor of Historical Sciences

Professor

Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History

V. Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7569-069X>

e-mail: ipylypiv@gmail.com

UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH IN THE CONTEXT OF STATE-RELIGION RELATIONS OF SECOND REECH POSPOLYTA

This analysis examines the legal status of the Greek Catholic Church during the Second Polish Republic in the 1920^s and 1930^s, along with the political and social factors that influenced the Polish government's attitude towards the GCC. The 1921 Polish Constitution provided certain guarantees to churches and religious denominations. However, in practice, the Polish government limited the rights of Orthodox Ukrainians in Volhynia and Greek Catholics in Galicia. The situation of the Greek Catholic Church gradually changed due to the Concordat signed between the Apostolic throne and the Polish state in 1925, which was annulled by the communist government in 1945. This Concordat comprehensively regulated (except for issues resolved in separate agreements, such as matters of marriage and civil status) the legal and constitutional position of the Catholic Church in the Second Polish Republic. It was the first official international treaty between the Vatican and the Polish Republic. At the same time, the Concordat defined the privileged position of the Roman Catholic Church in Poland.

An analysis of the text of the 1925 Concordat, which includes a preamble, general principles, provisions concerning both parties, and finally, the final arrangements consisting of 27 articles, has been conducted. The content of the main articles and their impact on the status of the Greek Catholic Church are analyzed. There is no doubt that the Concordat of 1925 with Poland was one of the most advantageous agreements made by the Apostolic throne in the interwar period. The Concordat became a legal tool that allowed for the peaceful and harmonious regulation of relations between the state and the Catholic Church, which in Poland united Roman Catholics, Greek Catholics, and Armenian Catholics in Lviv.

The socio-political, ecclesiastical, and legal consequences of the 1925 Concordat for the Greek Catholic Church in interwar Poland are analyzed. The positive aspects of the 1925 Concordat, which guaranteed the right to a certain freedom in organizing church-religious life, economic status, freedom of organization, and staffing, are revealed. Violations of the Concordat terms by the Polish authorities are shown.

Keywords: Holy See, Second Polish Republic, Greek Catholic Church, bishop, concordat, Polish Constitution, metropolitan.